

**ВИЖАГИҲОИ ИНТИХОБИ
МАТНҲО АЗ ОСОРИ КЛАССИКОН
ДАР ТАЪЛИМИ ЗАБОНИ ТОЧИКӢ**

**ОСОБЕННОСТИ ОТБОРА
ТЕКСТОВ ИЗ ПРОИЗВЕДЕНИЙ
КЛАССИКОВ ПРИ ОБУЧЕНИИ
ТАДЖИКСКОМУ ЯЗЫКУ
SELECTION PECULIARITIES
OF TEXTS FROM THE WORKS OF
THE CLASSICS IN THE PROCESS OF
TEACHING TAJIK LANGUAGE**

Раҳимова Манзура Аҳмадовна, омӯзгори кафедраи методикаи таълими забон ва адабиёти тоҷики МДТ “ДДХ ба номи акад.Б.Ғафуров” (Тоҷикистон, Хучанд)

Раҳимова Манзура Аҳмадовна, преподаватель кафедры методики преподавания таджикского языка и литературы ГОУ “ХГУ имени акад.Б. Гафурова” (Таджикистан, Худжанд)

Rahimova Manzura Ahmadovna, lecturer of the department of Tajik language and literature and its methods of teaching, SEI “KSU named after acad. B.Gafurov” (Tajikistan, Khujand),

E-mail:rahimova24@mail.ru

Вожаҳои калидӣ: матн, забони тоҷикӣ, интихоби матн, матни классикӣ, таснифоти ҷанбаҳои илмӣ-методиҳои матн, принципҳои корбурд

Мақола ба мавқеи матни классикӣ дар таълими забони тоҷикӣ бахшида шудааст. Муаллиф қўшидааст, ки диққати омӯзгорони забони тоҷикиро ба интихоби матни осори классикони тоҷик ҳамчун воситаи муҳимми баланд бардоштани маданияти нутқи хонандагони синфҳои боло, аз ҷумла, баёни фасеҳ, образнок ва муассир ҷалб намояд. Ҷанбаи тарбиявии матни классикӣ ҳамчун омилҳои муҳимми таъмини ҷиҳати тарбиявии дарсҳои забон маънидод карда шудааст. Дар партави андешаҳои олимону методистони маъруф ва ва мушоҳидаҳои шахсии муаллиф матн аз лиҳози хусусиятҳои таълимӣ-методӣ ба ҷанбаҳои мазмунӣ, мантиқӣ, забонӣ (грамматикӣ), дидактикӣ ва тарбиявӣ тасниф ва маънидод карда шудааст. Ҳамчунин дар мақола суҳан аз масоили корбурди матн дар нутқи мураттаби хонандагони синфҳои боло меравад.

Ключевые слова: текст, таджикский язык, выбор текста, классический текст, классификация научно-методических параметров текста, принципы использования

Статья посвящена научно-методическим основам использования текста в обучении таджикскому языку. Она содержит материалы по вопросам выбора дидактического материала из таджикской классической литературы как важнейшего средства повышения культуры речи, в частности, выразительности, образности и эффективности изложения мысли. Назидательная значимость текста комментируется как незаменимый фактор обеспечения воспитательной стороны языковых уроков. В свете концептов известных ученых и методистов, а также личных наблюдений предлагается учебно-методическая классификация, в том числе с учетом семантических, логических, языковых (грамматических), дидактических и воспитательных параметров. Также определяются особенности текстов с точки зрения их использования в связной речи учащихся старших классов.

Key words: text, Tajik language, text selection, classical text, classification of scientific and methodological parameters of the text, principles of use

The article is devoted to the scientific and methodological foundations of using the text in teaching the Tajik language. It contains materials on the choice of didactic material from the Tajik classical literature as the most important means of improving the culture of speech, in particular, expressiveness, imagery and efficiency of presentation of thought. The instructive significance of the text is commented on as an indispensable factor in ensuring the educational side of language lessons. In the light of the concepts of famous scientists and methodologists, as well as personal observations, an educational and methodological classification is proposed, including semantic, logical, linguistic (grammatical), didactic and educational parameters. The features of texts are also determined from the point of view of their use in coherent speech of high school students.

Интихоби дурусти мавод ва корбурди он дар дарсҳои забони тоҷикӣ моҳияти таълими фанро ташкил медиҳад. Вобаста ба ин дар раванди машғулият таҳлили матнҳои хубу намунавӣ яке аз омилҳои муҳими самаранокии дарси забони тоҷикӣ мебошад. Суҳан дар бораи матне меравад, ки барои хонандагон баробари фаҳмо будан аз ҷиҳати меъёрҳои забон бенуқсон бошад, барои ҳалли супоришҳои грамматикӣ мусоидат намояд ва ба хонандагон имкон диҳад, ки тавассути матнҳои мувофиқ вазифаҳои дарс ҳал карда шаванд.

Интихоби матн яке аз масъалаҳои калидии дидактикист. Интихоби маводи дидактикӣ аз мазмуни матн, аҳамияти ахлоқиву эстетикӣ он вобаста буда, дар марҳалаи имрӯза на танҳо воситаи азхудкунии қоидаҳои забон, балки ташаккули шахсияти хонандагон, аз ҷумла, олами маънавӣ ва инкишофи зехнии онҳо мебошад. Матнҳо дар тарбияи ҳисси забондӯстӣ, муносибати эҳтиёткорона ва андешамандонаи таълимгирандагон ба нутқ нақши муҳим доранд. Барои хонандаи муосир матнҳое, ки ҷиҳати тавзеҳи қавоиди грамматикӣ қорбаст гардида, ҳамчунин ба рушди маънавию ахлоқии шогирдон нигаронида шуда бошад ва онҳоро дар руҳияи худшиносӣ, ҳудогоҳии миллӣ, ватандӯстиву ватанпарварӣ, инсонгарой ва ҳислатҳои ҳамида тарбия кунад, муҳим арзёбӣ мегардад. Барои ба ин мақсад расидан “ҳар як ҳодисаи грамматикиро дар забони тоҷикӣ бояд дар асоси маводи сухансароёни фозил тавзеҳ дод, вагарна натиҷаи матлуб ба даст намеояд” [7, с.28].

Шарти аввал ин аст, ки матни намунавӣ бояд яқлухту мантиқан ба ҳам алоқаманд бошад ва ҳар як калима дар он мавқеи худро дошта, истифодаи он ҳадафи муаллифро возеҳу равшан ифода намояд.

Омӯхтани қонуниятҳои забон он гоҳ натиҷаҳои дилхоҳ ба бор меорад, агар он дар асоси маводи пурарзиш ва мазмунан баланд ба роҳ монда шавад, вагарна аз азёди тӯтивори қоидаҳои дастурӣ мурод ҳосил намегардад. Аз ин лиҳоз таълими мавзӯҳои забони тоҷикӣ бидуни матнҳои пурбор ва луғатҳои тоза мувофиқи мақсад нест.

Ба ин талабот, пеш аз ҳама, намунаҳо аз асарҳои классикон, ки саршори маънову мазмунҳои баланд буда, барои қоркарди вижаҳои забонӣ мувофиқанд, ҷавобгӯ ҳастанд. Офаридаҳои шоиру нависандагони классик зебову дилпазиранд, дар онҳо санъатҳои бадеӣ ҳунармандона ба қор рафта, боиси афзудани фасоҳату мусиқавияти сухан гардидааст. Дар ашъори бузургони адабиёти классикӣ маъниҳои олии дар ниҳояти дилкашӣ ифода гардида, бо санъатҳои бадеӣ зинат ёфтааст. Хонанда асноӣ қор бо чунин матнҳо на танҳо ба маъниҳои барҷаста сарфаҳм менамояд, инчунин завқи бадеӣ мегирад.

Намунаи осори классикон ба ҷуз фарқи қолабҳои сухан, шиносӣ бо захираҳои услубӣ, фонетикӣ, морфологӣ, синтаксисӣ, ҳамчунин дар эҳсоси асолату зебоӣ ва бузургии сухан имкон фароҳам меорад. Бартари интихоби мисолҳо аз осори классикон дар он аст, ки хонандагон бо калимаҳои адаби-китобии осори суханварон шинос гардида, таркиби луғавиашон бо вожаҳои нав ғаний мегарданд. Ниҳоят, ҷанбаи тарбиявии дарсҳо низ қавитар мегардад.

Барои таҳлили забонӣ дар навбати аввал маводи дар дарсҳои адабиёт омӯхташуда интихоб гардад, бехтар аст, зеро агар маводи таълим ба толибилмон қаблан шинос бошад, ҳулосабарорӣ огоҳонатар сурат мегирад.

Чунон ки аз таҳлили барномаи фанни адабиёти тоҷик бармеояд, фоизи зиёди маводи таълимиаш барномаи адабиёти тоҷикро омӯзиши осори классикон ташкил медиҳад. Аз ин лиҳоз, аз эҷодиёти онҳо қорғирӣ қардан мувофиқи мақсад аст, ки василаи расидан ба умқи маъниҳои бикр ва созандаи сухансароёни мумтоз буда метавонад. Албатта, дар китобҳои дарсии забони тоҷикӣ намунаҳо аз осори адибони классик, ки барои баррасии мавзӯҳои мувофиқанд, оварда шудаанд. Аммо теъдоди матн ва намунаҳо аз осор, ки ҳомили маъниҳои баланди пандуандарзианд, ниҳоят кам буда, ҳамагӣ 13-18 дарсадро (дар синфҳои 5-9) ташкил медиҳанд, ҳол он ки таҳлили матни адибони классик дар дарсҳои забони тоҷикӣ дар забонмӯзиву забондонии шогирдон омили муҳимми ҳусни баён маҳсуб меёбад.

Эътироф бояд қард, ки матнҳои классикӣ нави нисбатан мураккаби маводи таълимӣ мебошанд, бинобар ин муаллим бояд дар назар дорад, ки чунин матнҳо саршори маълумоти маърифатӣ буда, на танҳо дар аз худ қардани забон кӯмак мерасонанд, балки имкон медиҳанд, ки бо ҳаёт, маънии зиндагӣ ва меъёрҳои одобу ахлоқ шинос шаванд. “Ҳарчанд мо солҳои охир аз ғизои сухани волои гузаштагонӣ худ дур шудем, вале қорбурди матнҳои ҷолибу пурҳикмат дар таълими самарабахши фанни забони тоҷикӣ дар ин муддат бисёр имкониятҳоро низ пайдо кардааст. Вазифаи мо ҳусни забони тоҷикӣ, имконоти боигарии онро нишон додан аст» [7, с.167].

Дорои аҳамияти назариявӣ ва амалӣ будани матн, баҳусус, матни классикӣ дар асарҳои илмию методии олимону методистони тоҷик таъкид гаштааст. Мушоҳидаҳои собит менамоянд, ки онҳо ба паҳлуҳои мухталифи матн ҳамчун маводи таълимӣ тавачҷуҳ зоҳир қардаанд. Масалан, методист С.Шербоев матнро воситаи муҳимми робитаи фанҳо дар дарсҳои забони тоҷикӣ ҳисобида, қайд қардааст, ки “матнҳо тавре бояд мавриди истифода қарор гиранд, ки дар ҳар дарс алоқамандии фанни забони тоҷикӣ бо фанҳои дигар қомилан эҳсос шавад ва дар дили шогирдон муҳаббати забондонӣ фузун гардад” [9, с.23].

Офаридаҳои пурғановати классикон саршори муҳассаноти ахлоқӣ ва оғанда аз ҳунари волои

суханпардозӣ буда, хонандаву шунавандаи хешро бебаҳра нахоҳад монд. “Осори устодони бузурги сухан таҷрибаи таърихии зиндагии халқро тақвият бахшида, воқеияти маънавии онро инъикос менамояд”[5]. Аз ин лиҳоз, омӯзгорон муваззаф ҳастанд, ки шогирдони худро аз ин ганҷи шойгон шодоб намоянд.

Агар аз ҷониби омӯзгорони фанни забони тоҷикӣ ин равиш пайваста роҳандозӣ гардад, бешак, маҳорати сухансанҷиву шеърфаҳмии хонандагон ва муҳаббати эшон ба сухани воло сайқал ёфта, зиндагиашон аз гоҳи андарзҳои ҷовидона шодоб хоҳад гашт. Матнҳо аз осори классикон аз маъниҳои баланди пандуандарзӣ бархурдор буда, эшонро ба сӯи камолоти маънавӣ ҳидоят мекунанд. Методистон низ таъкид менамоянд, ки “тарбияи хонандагон бояд бо таълим алоқаи зич дошта бошад, ки он тавассути усулҳои маъмули таълим ва машқҳои гуногун ба роҳ монда мешавад. Ин ҷо бояд усули пӯшидаи таъсиррасонии тарбиявӣ ба кор равад. Омӯзгор метавонад аснои фаҳмонидани маънои калимаҳо, таҳлили услубии матнҳо, сохтани ҷумлаҳо ва инкишофи нутқи мураббаи хонандагон онҳоро тарбия намояд” [2, с.23]

Суханони ҳикматноки ниёгонро барои тавзеҳи ҳодисаҳои забонӣ, омӯзиши сарфу наҳв истифода бурдан ва ба ин васила дар рушди камолоти маънавии шогирдон комёб шудан имконпазир аст. Баъзе омӯзгорон бар онанд, ки дарку фаҳмиши матнҳои классикӣ барои хонандагон душворӣ пеш меорад. Омӯзгороне, ки бар ин андешаанд, камҳавсала ҳастанд, зеро матнҳои мазкур маърифат қардан, қор бо луғат, завқу дониш ва қовишу ҷустуҷӯро талаб мекунанд. Афзалияти истифодаи матни классикони тоҷик дар дарсҳои забони тоҷикӣ аз ҷониби забоншинос, профессор Д. Хоҷаев низ таъкид гардида, аз ҷумла, ӯ чунин гуфтааст: “Ба фикри мо, то шурӯи таълими илми наҳв хонандагон бояд қалому сухани амалиро дар асоси осори суханварони асилу бузурги ҳам гузашта ва ҳам муосир омӯзанд. Ин амал онҳоро водор месозад, ки дар пайравӣ ба осори суханварон нафосату салосати қаломро ёд гиранд. Вақте ки онҳо ба маънии қалому сухан сарфаҳм рафтанд, навиштаи адиби асилро аз сухани хушқу урёни нависандаи дигар ҷудо қарда метавонанд. Аз ибораоройиву ҷумлапардозии адибони алоҳида оғай ёфта, ба фаҳмиши қонуниятҳои наҳв, тарзи қорбасти онҳо омода мешаванд”[7, с.170].

Матни осори классикон мушкилписанд аст, вале “агар мундариҷаи мавод аз талабагон тафаккур қардан ва дарки мазмуну муҳтавои онро талаб накунад, он гоҳ ин гуна маводи таълимӣ хонандагонро оид ба мақсадҳои равоӣ (хотира, тафаккур, тасаввурот) қонеъ қарда наметавонад, ҳисси возеҳи мусбат ё манфири бедор намегардонад, аз ин лиҳоз маводи таълимӣ сабук ва одӣ ба инкишофи талаботи нав мусоидат намекунад”[4, с.45]. Муҳим аст, ки мундариҷаи маводи таълимӣ дар баробари дастрас будан, дар як вақт бо мушкилиҳояш фарқ кунад [3, с.13].

Дар партави ин андешаҳо меъёрҳои интихоби матн, аз ҷумла, матнҳои классикиро дар дарсҳои забони тоҷикӣ дар ҷанбаҳои илмӣ-методӣ пешниҳод менамоем:

1. Ҷанбаи мазмунӣ:

- маълумоти нав дошта бошад (ба монанди рӯйдодҳои таърихӣ, фарҳанги миллий, расму оин, табиат, одоби ахлоқ, фарҳанги гуфтор ва ғ.);
- муҳтавои матн бояд барои тафсири масъалаи норавшане, ки дар матн гузошта шудааст, имкон диҳад;
- мазмуни матн набояд одамонро аз рӯйи аломатҳои динӣ, миллий, ҷинсият ва ғ. таъбиз намояд;
- матн набояд бо унсурҳои иттилоотӣ: истилоҳот, номҳои хос, маълумоти воқеӣ ва ададӣ пур бошад.

2. Ҷанбаи мантиқӣ:

- дар матн бояд талаботи мантиқ (робита ва пайдарҳамии фикр, таносуби маъниҳо, ҳулосаҳои мантиқӣ ва ғ.) риоя гардад

3. Ҷанбаи забонӣ (грамматикӣ):

- матн бояд ба талаботи қоидаи грамматикӣ омӯхташаванда мувофиқ бошад;
- ба луғатомӯзӣ мусоидат намояд;

4. Ҷанбаи услубӣ:

- матн бояд ба ҳама шохҳои услубӣ (функционалӣ) тааллуқ дошта бошад;
- матн метавонад мансуби услуби умумӣ ва ё муаллифӣ (инфироӣ) бошад;
- матн бояд ифодагари эҳсосоти равшан бошад;
- забони матнҳои услубӣ бадеӣ бояд навъҳои санъатҳои бадеиро дар бар гирад, ки онҳо воситаи муассири нутқи даҳонӣ ва хаттӣ мебошанд.

5. Ҷанбаи дидактикӣ:

- матн бояд хусусиятҳои синнусолии хонандаро ба инобат гирад, мазмуни матн набояд аз доираи таҷрибаи муоширатӣ, ҷаҳонбинии хонанда фаротар бошад;
 - матн бояд ба амалӣ гардидани яке аз мақсадҳои дарси забони тоҷикӣ – санҷидани дараҷаи азхудкунии маводи таълимӣ мусоидат намояд;
 - матн бояд марбут ба масъалаҳои ахлоқӣ, маънавий ва дигар ҷиҳатҳои муҳими иҷтимоӣ ё шахсӣ буда, дар хонандагон хоҳиши баён кардани андешаи худро ба миён орад;
6. Ҷанбаи тарбиявӣ:
- матн ҷанбаи қавии тарбиявӣ дошта бошад;
 - ба татбиқи ҳадафҳои маънавию ахлоқӣ ва ватандӯстӣ мусоидат кунад.

Дар заминаи ҷанбаҳои илмӣ - методии матн метавон дар бораи хусусиятҳои матн ҳамчун нишон ё принципҳои қорбурди матн дар таълими забон сухан кард.

1. Принципи иртиботӣ - матн воҳиди ифодаи маводи забонӣ ва омили ташаккули малакаи нутқ – муошират ва алоқа, инчунин навъи муайяни иттилоот аст. Истифодаи ин принцип алоқаи воҳидҳои забонро бо дониш, инчунин қобилияти амалан интиҳоб кардани воситаҳои зарурии нутқро, ки ба инкишофи тафаккури мантиқии муҳассилин мувофиқ аст, таъмин менамояд.
2. Принципи ба назар гирифтани донишҳои фарҳангии толибилмон маводи маданӣ-фарҳангӣ дар дарсҳои забони тоҷикӣ иборат аз матнҳои адабӣ дар бораи рӯйдодҳои таърихӣ, фарҳанги миллӣ, расму оинҳои халқҳои гуногун, табиат, одоби ахлоқ ва фарҳанги гуфтор мебошанд. Осори адабӣ, ки ҷаҳонбинии халқро ифода мекунад, ба тарбияи ватандӯстиву таҳаммулпазирӣ, эҳтироми миллатҳои дигар мусоидат дошта бошад. Аз рӯйи маводи матнҳои бадеӣ намудҳои гуногуни машқҳоро иҷро карда, хонандагон метавонанд қобилияти хуби забонмӯзӣ нишон диҳанд.

Принципи ба инобат гирифтани воситаҳои образнок ва ифоданоки забон, ки хусусиятҳои грамматикӣю услубӣ мавзӯро муайян мекунад-бадеӣёт ва зебоипарастӣ асосан ба услуби бадеӣ хос аст. Дар матнҳои бадеӣ ҳамаи шоҳаҳои услубӣ забон ба қор меравад. Муҳимтарин аломати услуби бадеӣ истифодаи фаровони санъатҳои лафзӣ ва маънавий, аз ҷумла, ташбеҳ, истиора, муболиға, тавсиф, маҷоз, таҷнис, ташхис, саҷъ, талмех, тақрор ва монанди инҳо мебошад. Аҳамияти қорбасти санооти адабиро дар осори бадеӣ муҳаққиқон чунин иброз доштаанд: «Онҳо (санъатҳои бадеӣ-Р.М.) воситаи бебадали тасвири ҷоннок, баёни пурэҳтирос, офариниши образҳои бадеӣ маҳсуб мешаванд. Аксари ин санъатҳои бадеӣ предмети тасвириро ба зайли оинаи булӯр равшан ва ба қаратҳо бузург қарда нишон медиҳанд» [1, с.34].

Ҳамин тариқа, “бидуни шак, метавон гуфт, ки азхудкунии комили забон бидуни матни бадеӣ, аз ҷумла адабиёти классикӣ ғайриимкон аст”[6]. Аз ин лиҳоз, тавсия мегардад, ки омӯзгор бояд дар баробари қор бо матнҳо аз адабиёти муосири тоҷик аз мероси суханварони классик интиҳоб ва истифода намоянд, ба ин васила дар дарсҳо робитаи ду давраи таърихи забони адабии тоҷик – классикӣ ва муосирро таъмин менамоянд, аз ҷониби дигар, самаранокии дарсҳои забони тоҷикиро аз ҳисоби ҷиҳатҳои ғоявию бадеии порчаҳои пурмазмун ва дилангез аз мероси сухангустарони бузург афзун мегардад.

ПАЙНАВИШТ:

1. Абдуқодиров, А.Услубиёт ва ҳусни баён/А.Абдуқодиров, А.Давронов.-Хуҷанд:Нури маърифат, 2020.–360 с.
2. Иконников, С. Н. Интернациональное воспитание/С.Н.Иконников// Патриотическое воспитание на уроках русского языка. -Москва: Просвещение, 1985. -С. 22-25.
3. Каримова, А. С. Использование мотивационных возможностей текста на уроках русского языка в национальной школе: Дис. канд. пед. наук: 13.00.02./А.С.Каримова.-Ташкент,1990.-174 с.
4. Маркова, А. К.Мотивация учения и его воспитание у школьников/А.К.Маркова,А.Б.Орлов, Л.М.Фридман.–Москва: Педагогика,1983.-64 с.
5. Старченко, Г.Н. «Принципы отбора и использования художественного текста при обучении русскому языку//www.rusnauka.com/13_NPN_2010/Philologia/66163.doc.htm
6. Стрельникова, Ю. А. Использование произведений русских классиков как способ знакомства с русской культурой на уроках РКИ / Ю. А. Стрельникова // Проблемы науки : Материалы Всероссийской научно-технической конференции, посвященной 150-летию Периодической системы химических элементов Д.И. Менделеева и 60-летию Новомосковского института РХТУ им. Д.И. Менделеева, Новомосковск, 25–26 ноября 2019 года. Том Часть 3. – Новомосковск: Новомосковский институт(филиал) федерального государственного

бюджетного образовательного учреждения высшего образования "Российский химико-технологический университет имени Д.И. Менделеева", 2019. – С. 112-115. – EDN ZQDAQС.

7. Хочазод, Д. Гуфтори накӯ куҳан нагардад. – Душанбе, 2011, – 230 с.
8. Храмова, Н.А. О критериях отбора учебных текстов/Н.А.Храмова // Лингвометодические основы работы над текстом при обучении русскому языку: Межвузовский сборник научных трудов. Ленингр. гос. пед. ин-т им. А. И. Герцена; [Редкол.: В. В. Степанова (отв. ред.) и др.]. - Ленинград : ЛГПИ, 1982. - 125 с.
9. Шербоев, С. Истифодаи ашъори Чалолуддини Балхӣ дар дарсҳои забони тоҷикӣ /С.Шербоев // Маорифи Тоҷикистон, 2007. - №4.- С.23-29.

REFERENCES:

1. Abdukodirov A., Davronov A. Style and beauty of speech. - Khujand: Nuri ma`rifat, 2020.-360 p.
2. Ikonnikov, S.N. Education of patriotism among schoolchildren in the lessons of the Russian language and literature//infourok.ru/vospitanie-patriotizma-u-shkolnikov-na-urokah-russkogoyazika-i-literaturi-2488249.htm
3. Karimova A. S. Using the motivational possibilities of the text in the Russian language lessons in the national school: Dis. cand. ped. Sciences: 13.00.02: Tashkent, 1990.-174 p.
4. Markova A.K., Orlov A.B., Fridman L.M. Motivation of learning and its upbringing among schoolchildren. - Moscow: Pedagogy, 1983.-64 p.
5. Starchenko, G.N. "Principles for the selection and use of literary text in teaching the Russian language//www.rusnauka.com/13_NPN_2010/Philologia/66163.doc.htm
6. Strelnikova Y. A. Using texts of Russian classical authors as a Way to get acquainted with Russian culture at the Lessons of Russian as foreign language/ Y.A. Strelnikova // Problems of Science: Proceedings of the All-Russian Scientific and Technical Conference dedicated to the 150th anniversary of the Periodic Table of Chemical Elements of D.I. Mendeleev and the 60th anniversary of the Novomoskovsk Institute of the Russian Chemical Technical University named after. DI. Mendeleev, Novomoskovsk, November 25–26, 2019. Volume Part 3. - Novomoskovsk: Novomoskovsk Institute (branch) of the federal state budgetary educational institution of higher education "Russian University of Chemical Technology named after D.I. Mendeleev", 2019. - P. 112-115.
7. Khramova, N.A. On the criteria for selecting educational texts / N.A. Khramova // Linguistic and methodological foundations for working on a text in teaching the Russian language: Interuniversity. collection of scientific works. Leningrad. state ped. in-t im. A. I. Herzen; [Ed.: V. V. Stepanova (editor-in-chief) and others]. - Leningrad: LGPI, 1982. - 125 p.
8. Khojaev D. Good words do not get old / D.Khojaev. - Dushanbe, 2011. - 230 p.
9. Sherboev, S. The usage of Jalluddini Balki`s poems during the Tajik Language classes / S.Sherboev //Education of Tajikistan. 2007- No 4.-P.23-29.